

JERNKONTORETS INRE ORGANISATION UNDER GUSTAVIANSKA TIDEN

Jernkontorets hus Lilla Nygatan 17 (nu 11)

DET enda rum som anslagits till kontoret vid inflyttningen i det nyköpta huset (1 s. 367) blev snart otillräckligt för den växande rörelsen. De fyra tjänstemännen störde varandra och störde och stördes av de dagliga besökande. Utrymmet för de svällande arkivalierna blev allt otillräckligare. På förslag av Petre beslöto därför fullmäktige att kansliet med sina böcker och handlingar skulle flytta in i det rum som var upplåtet åt vaktbetjäningen. För denna skulle ett rum i portgången ställas i ordning (⁵/₇ 1770).

Varningen att den som bor i eget hus bor dyrast fick Jernkontoret besanna. Huset synes ha varit ganska skröpligt. Sättningar och sprickor i yttermurar och väggar uppstodo ständigt. Antagligen berodde de här som eljes på landhöjningen. Men vid en reparation 1796 skylldes man helt på tillbyggnader och ovarsamma ändringar som rubbat bärande partier. Särskilt sedan det vid allmänna sammankomsten 1772 i princip beslutats att hela personalen skulle få tjänstebostäder i huset (s. 127), började detta synas »trångt och obekvämt». En genomgripande reparation blev med tiden ofrånkomlig. Kostnadsförslag som infordrades 1774 slutade på 60 000 dlr. Fullmäktige övervägde (¹⁰/₅) allvarligt om det icke vore bättre att sälja huset. Men då endast brukssocieteten kunde besluta därom och omedelbara åtgärder måste vidtas beslöts en partiell reparation. Sprickorna i väggarna skulle »tillsmetas» och huset rappas och vitlimmas. På nedre botten skulle två rum inredas till modellkammare och likaledes två rum till vaktmästarbostad. »För mera säkerhet» ansågs det lämpligt att den ena vaktmästaren bodde i huset; överenskommelsen

med snickardrängen (1 s. 369) hade ju snarast haft provisoriets karaktär. Några dagar senare beslöts det också att trappan som var av trä skulle omläggas med sten. I samband därmed fick den också murat välvt tak. Kostnaderna för den partiella reparationen uppgingo till ungefär hälften av första anbudet, 28 662 dlr. I det inre hade bl. a. alla kakelugnar omsatts, golven ny- eller omlagts och rummen målats »dels på papper och dels på de gamla tapeterne» samt lösa papperstapeter skaffats till fyra rum. Huset hade nu fullständigt tagits i anspråk för Jernkontorets egen räkning; enda återstående hyresgäst var en skoflickare som betalade 100 dlr om året »för boden som är i gränden». Utom vaktmästarbostaden hade dock inga nya tjänstebostäder erhållits. Av tjänstemännen bodde sålunda blott kamreraren och bokhållaren i huset (1 s. 369).

Det dröjde ej längre än till 1786, förrän huset åter var i behov av reparation på grund av bristfälligheter i murar, tak och trossbottnar. Kamreraren Smedberg fick ($\frac{15}{8}$) i uppdrag att låta ombesörja en fullständig reparation. Kostnaderna blevo dock måttliga. För murningsarbetet betalades ej fullt 250 rdr, för ny vitlimning av ytterväggarna 25 $\frac{1}{3}$ rdr. Eljest förekommo blott smärre förbättringar. Slutsumman stannade också vid 540 rdr (= 9 720 dlr). Men det skulle snart visa sig att man ej slapp undan med dylika halvmesyrer. 1796 beslöto fullmäktige att höja försäkringsvärdet. En besiktning som anställdes med anledning därav visade att nya fel uppkommit på grund av sättningar ($\frac{4}{2}$, $\frac{11}{2}$ 1796). Fullmäktige anmälde det opåräknade arbetet till allmänna sammankomsten och deputerade vitsordade att en genomgripande reparation var nödvändig; särskilt yrkade de på att ett brandsäkert valv skulle muras för kassan och de angelägna dokumenten, ej minst därför att kassakistan var för tung att flytta vid eldsvåda ($\frac{7}{5}$, $\frac{19}{5}$; § 20). Fullmäktige hade helst sett att de fått dela ansvaret med en byggnadskommitté men bruks societeten föredrog att låta dem sköta arbetet ensamma ($\frac{20}{5}$).

Till arkitekt antogs sekreteraren i överintendentsämbetet, sedermera k. arkitekten Ture Gustaf Wennberg ($\frac{27}{10}$ 1796). Dennes ritningar godkändes av ämbets- och byggningskollegiet den 3 november 1796. Under reparationen gjordes åtskilliga ändringar på grund av uppdagade bristfälligheter och nya idéer. Arbetet kan i detalj följas i fullmäktiges och deputerades protokoll och arkitekten Wennbergs inlagor samt i räkenskaper, särskilt i hantverkarnas m. fl. räkningar med bilagor. Murarna höjdes något. Vindgolvet omgjordes till brandbotten enligt föreläggande av byggnings- och ämbetskollegiet. Flygeln mot Kåkbrinken

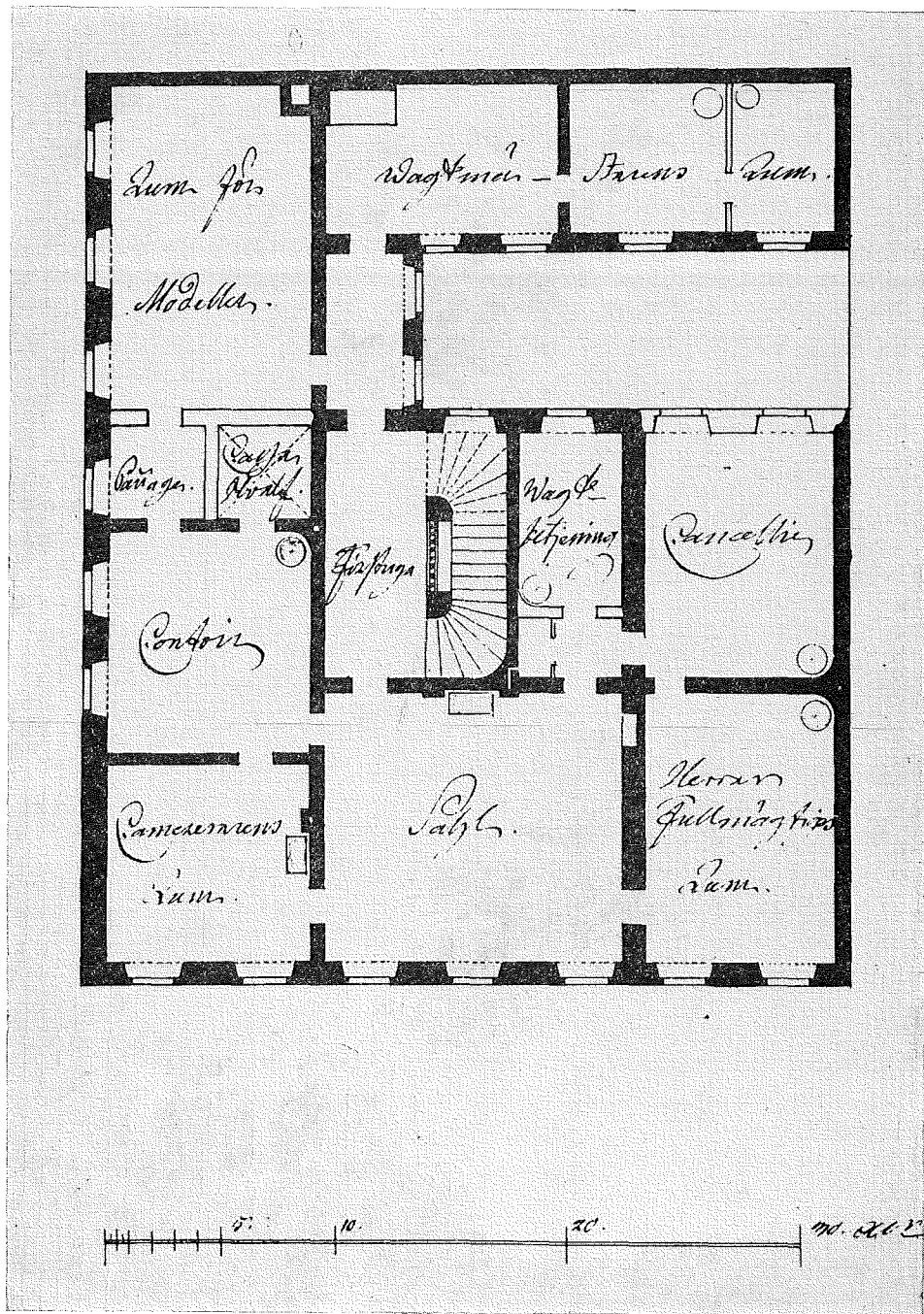
om- och påbyggdes. Vid allmänna sammankomsten 1799 var arbetet långt framskridet. Fullmäktige voro nöjda med sitt verk. Huset var »satt i det stånd som, jämte ett yttre värdigare anseende, försäkrar därom att det för mångfaldige år icke fordrar påkostnad» (§ 10). De tänkte sig att magasin och packrum skulle uthyras i bottenvåningen men kommitterade som tillsattes av deputerade ansågo att huset i dess helhet borde användas för kontorets egna behov. Då societeten godkände detta, disponerade fullmäktige om användningen av bottenvåningen ($\frac{11}{6}$). Till sist anmodades arkitekten med anledning av önskningsar som framförts av bruksägarna vid allmänna sammankomsten att ge societetens sal ny inredning ($\frac{26}{10}$). Sedan arkitekten avgivit sluträkning erhöll han den 9 november 1799 500 rdr i arvode. Endast att höja brandförsäkringen syntes då återstå.

Bruks societetens sal, en trappa upp, med 3 fönster, vette mot Lilla Nygatan och flankerades från gatan sett till vänster av kamrerarens rum i hörnet mot Kåkrinken och till höger av fullmäktiges sessionsrum. Salen och sessionsrummet hade fått en ornering som enligt arkitektens mening förenade besparing med det passande i dekorationen.

I salen funnos sex dörröverstycken »föreställande järntillverkningen», målade av den kände dekorationsmålaren A. J. Hansson för 30 rdr. Wennberg hade gärna sett att de fått kompletteras med två tavlor föreställande »koltillverkningen och en masugn i dess brand», målade i olja »av den habile artist vars synnerliga talent synes, utom mångfaldiga arbeten, i de gruvstycken som göra Kongl. bergscollegii förmak till ett dyrbart galleri», d. v. s. de sex målningarna från Falu gruva som nu finnas i kommerskollegiet. Per Hilleström, deras mästare, fick dock icke någon beställning. Endast papperstapeter hade satts upp och strukits med grå limfärg stänkt som grå granit. Bruksägarna funno besparingen överdriven. Enligt deras önskan ersattes papperstapeterna med panel i brösthöjd och vävtapeter. Dessa målades med ljusgul oljefärg »med skuggstreck och instående fyllningar», allt trävirke ströks med ljus pärlfärg. Hansson fick 9:16 rdr »för dicorationsmålning af löf på väggarne».

Fullmäktiges rum hade papperstapeter strukna med bergblå limfärg, med grå taklist, »rabatter» i hörnen och »skuggstreck jämte fyllningar». Trävirket var hållet i ljus träfärg i olja, »en del panel» boaserad. Därvid fick det bero. Men utsmyckningen förbättrades med »ett allegoriskt dörrstycke med 2:ne figurer», målat av Hansson för 8 rdr.

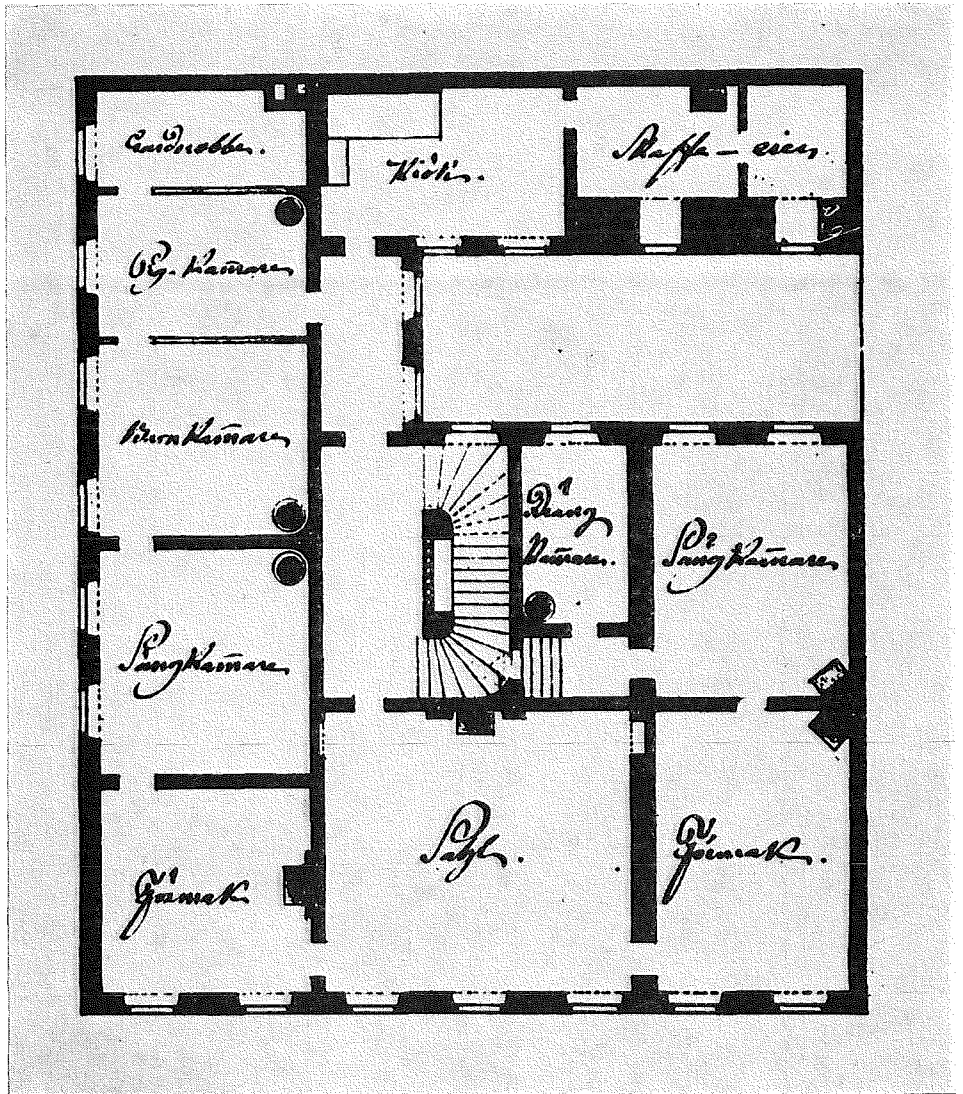
I kamrerarens rum och det anslutande kontoret, med fönster mot Kåkrinken, och i kansliet innanför fullmäktiges rum, med fönster mot gården, kom den ljusa pärlfärgen till flitig användning. Ett kassavalv hade

Lilla Nygatan 17 (nu 11), Thisbe nr 4. Ritning godkänd 3/11 1796.

Kontorsvåningen 1 tr.

Byggnadsnämndens arkiv S.S.A.

Lilla Nygatan 17 (nu 11), Thise nr 4. Ritning godkänd 3/11 1796.

Kamrerens våning 2 tr.

Byggnadsnämndens arkiv S.S.A.

inretts i anslutning till kontoret. Modeller inhystes i det sista rummet mot Kåkbrinken. I den påbyggda flygeln låg förste vaktmästarens bostad en trappa upp.

Genom omdisponering av utrymmena i bottenvåningen fick andre vaktmästaren en bostad som låg under kamrerarens rum och kontoret. Under fullmäktiges rum och en del av salen inreddes en sal för manufaktur-

modellerna. Arkivet som enligt den ursprungliga planen skulle ha fått ett rum på nedre botten förvisades till ett magasin.

Våningarna två och tre trappor upp inreddes till bostäder åt kamreraren och bokhållaren. Det vore frestande att återge den bild av inredningskonsten som särskilt de detaljerade målarräkningarna ge. Arkitekten skrev att Smedbergs våning »i anseende till antal och bekvämlighet av apartements vore passande för ämbetsmän i de mest utmärkte stånd och villkor».

»Till det prydliga, med anseende på fullkomlighet», hänförde fullmäktige »hela husets förseende med nya fönster samt portal av huggen sten, utom vilka huset saknat i dess yttre anseende».

Tillfredsställelsen skulle ej förbli ogrumlad. Smedberg och Christiernin började klaga över allehanda bristfälligheter. Två av fullmäktige, Dalman och Svedenstierna, gingo husesyn. Resultatet var oroande. Enligt deras rapporter (prot. ⁷/₄ 1800) hade fel uppstått på fönster, dörrar, golv och innertak. Flera kakelugnar voro bristfälliga, delvis farliga. Takdropp hade redan gjort stora skador. Skulden var »hantverkarnas slarveri och mindre redlighet». Några dagar senare (¹²/₄) föredrogos promemorior av Smedberg och Christiernin som detaljerade allehanda felaktigheter, särskilt i kontorslokalerna och bostadsvåningarna. Även sekreteraren Wennberg påtalade vissa brister i kansliet, men var i det hela fullt nöjd med tapetseringen, indelningen och utrymmet för arkivet, »högst glad att äga ett arbetsrum, tillräckligt stort, varmt, avskilt samt ljusst och vackert». Smedberg kompletterade senare efter uppmaning sin promemoria men förklarade samtidigt att felet i hans våning voro för honom så obetydliga att han undanbad sig förbättring (¹⁹/₄).

Erinringarna remitterades till arkitekten. Dennes svar föredrogs den 3 maj. Han hävdade att de påtalade felaktigheterna voro sådana små bristfälligheter som alltid måste uppstå i byggnader. Anmärkningarna mot kakelugnarna kunde för det mesta bäst hjälpas genom att de sotades. I det hela gjorde Wennberg gällande att boställshavarna hade orimliga anspråk. I den ene vaktmästarens klagomål såg han ett bevis på »hur lätt godheter föda pretentioner *även* hos vaktbetjänte». På väggar som vaktmästaren fordrade att få målade skulle den lämpligaste målningen vara en inskrift: »Giv tiggaren ost, så vill han hava den stekt», en tänkeskrift som läte »med nytta ävensåväl läsa sig på den simplaste mur som den mest ornerade tapet i Jernkontorets hus». Pikarna syftade framåt, mot Smedbergs våning. Ett tvivelsmål om låset på valvet var dyrkfritt avvisades med tillägget att det dyrkfria låset tjänade till intet, om själva järndörren lämnades olåst. Så kom Wennberg till »den väckte högmåls-

frågan om kamrervåningens ornerande», börjande med »första förmaket i en mycket lång fil ypperligt utsirade rum, och det åt en kamrer!!». Bakgrunden till dessa och många andra spydigheter var en träta som tydligen fortgått under hela reparationen, enligt Wennberg på grund av Smedbergs otålighet och oresonliga anspråk. En jämförelse med vad kronan bestod publika ämbetsmän och konungen sina hovkavaljerer gav rätt till förvåning över att Smedberg var missnöjd med boningsrum »så betydelsefulla att fullkomligare logement ej kunna äskas av rikets högste ämbetsmän». Om Smedbergs tjänstehjon finge sådana rum som konungens överstekammarjunkare voro nöjda med i slottets mellanvåningar skulle »ett gräsligt rop» uppväxa.

Efter att själva ha synat huset med anledning av anmärkningarna förklarade fullmäktige ($\frac{10}{5}$) att all anledning till klander mot reparationerna och arkitekten saknades. Några smärre efterarbeten skulle göras, vissa kakelugnar omses och ett vid reparationen ej rört äldre tegeltak omläggas. I övrigt togo fullmäktige fasta på Smedbergs förklaring att han ej yrkade på nya reparationer och läxade upp den klagande vaktmästaren för hans pretentioner. Deputerade fäste sig 1801 vid den föga uppbyggliga trätan. För framtiden borde alla dylika »efterräkningar och skriftväxlingar» undvikas. Enligt deras yrkande förklarades de som hade boställsvåningar skyldiga att avlämna dem i samma skick som de mottagits ($\frac{15}{5}$, $\frac{30}{5}$). Kostnaden för reparationen uppgick till 13 297 rdr. Husets bokföringsvärde som tidigare varit 6 221 rdr steg sålunda till 19 519 rdr.

Alldeles utan skäl hade det dock ej klagats. Redan 1806 måste fullmäktige gå i författning om en ny genomgripande reparation på grund av sättningar och fel på taket. Dessutom var det nya kanslirummet som sekreteraren varit så nöjd med oanvändbart om vintern på grund av rök och köld. Kansliet måste därför flytta ned i modellkammaren och modellerna inhysas i det gamla kanslirummet jämte kontorets handlingar ($\frac{14}{3}$, $\frac{21}{3}$). Denna gång anförtroddes arbetet åt den kände arkitekten C. Chr. Gjörwell. Sedan hans slutredogörelse föredragits i början av år 1807 förklarades reparationerna så noga besörjda och verkställda att brukssocieteten länge borde kunna slippa nya utgifter ($\frac{6}{2}$). I berättelsen om reparationen till brukssocieteten 1808 tillades dock försiktigtvis: »så vida grunden är pålitelig» ($\frac{4}{5}$). Den sista reparationen hade kostat 3 177 rdr, inbegripet arkitektarvodet, 166 $\frac{2}{3}$ rdr. Några kompletterande arbeten krävdes 1811 ($\frac{23}{4}$, $\frac{5}{11}$).

År 1775 upplades enligt revisorernas hemställan ett särskilt inventariekonto i huvudboken. Till ledning utarbetades en fullständig inventarie-

lista. Enligt denna hade lösörena ett inköpsvärde av 62 798 dlr men nedskrevos till 9 158 dlr. Till inventarierna räknades också det anspråkslösa biblioteket, Bergsordningarna, Modées förordningsverk, Stiernmans adelsmatrikel, Bankordningarna, lagboken, vetenskapsakademiens handlingar, Angersteins handskrivna resebeskrivning, Description des arts et des métiers och några mindre skrifter samt hammarskattelängderna och en karta över Stockholm. Kontorsmöblerna och utensilierna hade givetvis kompletterats efter de första enkla förvärven men några mera anmärkningsvärda nyanskaffningar finnas ej att omtala. Järnkistan, golvuret, medaljstämplarna och silverljusstakarna (1 s. 232, 368) intogo alltjämt främsta rummet i inredningen. Några viktigare inköp förekommo ej under den följande tiden. Då en silverskatt uppbars år 1800 för myntrealisationen och i samband därmed bruket av silver förbjöds belånade fullmäktige silverljusstakarna i banken (¹⁸/₁₂).

Kamrerarkontorets personal

Den gamla kontorspersonalen, kamreraren Petre som varit med från början, bokhållaren Smedberg och kontorsskrivaren Witte samt sekreteraren Kinninmundt, tjänstgjorde ännu vid början av år 1767. Ehuru Witte skulle biträda både kamreraren och sekreteraren togs han helt i anspråk för räkenskaperna. Man kan sålunda med fog tala om en alltmär genomförd arbetsfördelning mellan kamrerarkontoret och kansliet. De båda avdelningarna skola här följas var för sig. Därvid kommer dock icke redovisning att lämnas för den personal som auskulterat eller varit anställd i de lägre graderna utan att varaktigt bli fäst vid Jernkontorets tjänst. Det är tydligt att en tjänstgöring i detta kunde passa bra bland de meriter som de unga ämbetsmannakandidaterna i äldre tid samlade genom att uppvakta i olika verk. Deputerade föreslogo emellertid 1793 att endast två extraordinarier skulle få finnas, en på vardera avdelningen, och brukssocieteten godkände denna regel (§ 18, ²⁴/₅). Den iakttogs också under den följande tiden vid nyanställningar.

Den första förändringen i kamrerarkontoret inträffade 1772. Witte hade året förut (¹⁸/₁₂) fått 150 dlr i »nåde- och julgåva» på grund av sitt och sina föräldrars beträngda tillstånd. Det uppdagades emellertid att han i sin misär begått förskingringar. Saken tystades ned, han fick (¹³/₂) avsked och erhöll ett tjänstgöringsbetyg, vari det hette att han förvärvat sådan färdighet i räkenskapers förande och avslutande att han »med pålitlighet under behörig tillsyn» kunde nyttjas vid räkenskapsverk (¹⁵/₁ 1773). Samma dag Witte avskedades antogs till hans efterträ-